

Boštjan M. Zupančič

KOLEKTIVNO IN INDIVIDUALNO, RAZREDNO IN NAD- RAZREDNO

Notranji sestop na lastne moralne rezerve in zatekanje k svoji izvorni moralni ustvarjalnosti je obenem (in predvsem!) izstop iz kolektivnega.

Kolektivna zavest, kakršno je kot pojem postuliral Émile Durkheim, ima svoj soodnosni člen v kolektivnem nezavednem, kakršnega je kot pojem postavil Carl Jung v svoji Analitični psihologiji (*Tavistock Lectures*) že precej pred drugo svetovno vojno. Kasneje je Jung odkril, da je prav ta proces izvijanja iz kolektivnega (zavednega in nezavednega) v samem bistvu osebnostnega zorenja. Temu bolečemu postopku je dal ime »individuacija«, torej samodejno vzpostavljanje svoje individualnosti, približevanje tistemu, kar posameznik v najboljšem primeru lahko postane in je (Jaz, Selbst, Self). Vloga kolektivnega v tem procesu je le redkokdaj pospeševalna, lahko pa je zaviralna.

Kolektivno s svojo nerazdruženo primitivnostjo posameznika obremenjuje. Ker je kolektivno vedno izraz svojega najnižjega skupnega imenovalca, je za višje stopnje osebnostnega (moralnega) razvoja praviloma zaviralno. Zato se osebnost največkrat kali ravno ob izstopu iz kolektivnega –, celo še toliko bolj, če je stigmatizirana ali kako drugače izobčena. V takih situacijah je posameznik prisiljen iskati sam sebe, kakršen že je; ne more se več zanašati na potuho kolektivnega.

Možno pa je tudi, da kolektivno že v tolikšni meri zaostaja za vrednotami, ki jih potrebuje posameznik, da zato postane individuacija iz psihološkega socialen proces statističnih razsežnosti – skupaj z nekaterimi drugimi negativnimi posledici razvrednotenja (mamila, kriminaliteta, duševne motnje itd.) za poražence tega procesa. Ko posamezniki množično obupajo nad kolektivnim, je to naravno zdravilo za vrednostno brezperspektivnost kolektivnega (države, politike, institucij). Ko kolektivno odpove, je naravno, da je na vrsti individualno. Ne smemo pozabiti, da se vse, kar je res ustvarjalnega, dogaja na individualni ravni. Kolektivno je v najboljšem primeru zbir individualnih ustvarjalnosti. V takem času se prične iskanje globljih smislov (vrednot) in naravno je, da ta proces iskanja traja toliko časa, da se iz oborine individualnih moralnih eksperimentiranj izprecipitira kvalitativno drugačna struktura vrednot. Ta preskok se zgodi, ko postanejo nosilci določenih vrednot iz »razreda po sebi« »razred zase«. Prevrednotenje vrednot se šele kasneje spet institucionalizira in spet – skrepeni. V naslednji fazi razvoja se mora isti »revolucionarni« prehod iz ene moralne kvalitete v drugo ponoviti.

Zato pravimo, da se blaginja celote vedno lomi na hrbtu posameznika.

Ker so največja ovira pri tem navadno prav okostenele institucije (države), ni

presenetljivo, da je ta postopek navadno »revolucionaren« tudi v nasilnem smislu. Institucije države tako rekoč poosebljajo preteklost (so konservativne) in tako pride do spopada med starim kolektivnim in novim »razredom zase«, ki je nosilec novih vrednot. Ker je prenasičenost s starimi vrednotami najbolj očitna prav v tistem (vladajočem) razredu, ki z njimi manipulira in postopoma pozabi, čemu naj bi to sploh še služilo, je logično, da se bodo ideološki renegati najverjetneje – Bergson jih imenuje »izdajalce svojega razreda« –, pojavljali prav v vrhnjih slojih, ki so že zadostili svojim, v kolektivnem vgrajenim potrebam, in ki zato na prevladujočo in institucionalizirano moralo cinično gledajo kot na nekaj, kar je lahko samo še predmet manipuliranja (kolektivnega).

Sprevrženi učinek demokracije, vertikalne socialne (razredne) mobilnosti in socialnega egalitarizma je v tem, da v višje razrede iz nižjih razredov venomer rekrutira nove člane, ti pa so lačni slave, bogastva in moči in so zato v svoje dobro pripravljeni podaljševati življenje preživetim vrednotam in institucijam. Če ti prišleki dovajajo svežo kri, pa na drugi strani razreda izstopajo sinovi prav tistih, ki so bili generacije na oblasti – in so ponavadi tako rekoč prisiljeni v tako ali drugačno »dekadenco« – oziroma v individuacijo kot način iskanja novih vrednot.

Jasno je pri tem tudi, kdo je njihov lačni sovražnik tako iz razlogov nevoščljivosti kakor iz razlogov interesnega spora. Ta spor poteka med pripadniki iste generacije in ga v politiki ni čutiti, ker so se seveda renegati iz višjega razreda iz institucionalne borbe za oblast že umaknili. Parveniji pa se drenjajo pri vhodnih vratih državnih prerogativov, da bi tako zadostili svojim manjvrednostnim kompleksom in potešili svojo interesno lakoto. Če ne bi bilo vertikalne socialne mobilnosti, bi se revolucija te vrste veliko hitreje odvila v enem in istem sloju družbe. Tako pa se etablirani objektivni interes vladajočega sloja kot prisilnični zmaj in Minotaver hrani z novimi in novimi generacijami iz nižjih slojev.

Posledica te stalne razredne transfuzije je seveda upočasnitev tistih družbenih sprememb, ki bi se sicer zgodile v višjem sloju (vladajočem razredu). Prav zato pravim, da gre za »objektivno etabliran interes«. V vladajoči sloj vstopajo vedno drugi posamezniki, tisti, ki se statusno pomikajo navzgor, medtem ko se na drugi strani renegati umikajo in iz njega izstopajo (v notranjo emigracijo ali v individuacijo) –, namesto da bi izsilili kolektivne spremembe v mentaliteti svojega razreda. Posledici sta znotraj razreda dve. Prvič se slabša kadrovska osnova vladajočega sloja, in, drugič zato družbena vloga vladajočega sloja v celoti – zgodovinsko gledano – drsi navzdol: ugled države in politike, kot to opazamo in ne samo pri nas, pada vse globlje.

Ceno za to seveda plača družba kot celota.

Odlaga se čas tistih sprememb, ki bi že davno dozorele, če bi bila personalna sestava vladajočega sloja ostala ista. Ceno družba plačuje toliko časa, dokler se ne izčrpajo personalne rezerve iz nižjih slojev in začne v družbi prevladovati tisto, o čemer zdaj govorijo v Ameriki, namreč »kriza duha« – »spiritual crisis«. Torej dokler ne pride do skrajne stopnje odtujenosti.

Meščansko revolucijo je vodil meščanski sloj proti okosteneli aristokratski institucionalni strukturi. Kmetje in proletariat so bili le pomočniki v tem procesu. Danes pa mora ta proces voditi celota demokratične skupnosti in zato do sprememb v kapitalističnem meščanskem sistemu prihaja tako počasi. Stopnja kolektivnega obupa mora doseči veliko višjo raven in družba mora priti na rob popolnega kolapsa, preden postane očitno, da so spremembe v temeljnih vrednotah nujne. Zanimivo je tudi, da se kvantitativne (evolutivne, ne revolucionarne!) spremembe v veliki meri odvijajo preko prava. Tudi pravo se je namreč demokratiziralo in proces

pravnega urejanja družbe je postal dostopen drugačnosti in nosilec drugačnih vrednot. To povečuje fleksibilnost sistema in vanj zdržema vnaša nove vrednote na ravni vse večje svobode in demokracije in človekovih pravic. Gilles Deleuze zato nekje poudarja, da so »človekove pravice prazna abstrakcija« –, namreč v tem smislu, da sicer negativno odstranjujejo ovire in odpirajo bistveno širše polje svobode, toda prav s tem tudi preprečujejo revolucionarni revolt, ki bi bil v okviru danega razreda in brez stavkokazov zmožen sprevreči hegemonično dominantno družbeno strukturo. Ime te igre je »kooptiranje«. Demokracija, tržni sistem in politična svoboda imajo velikansko sposobnost absorbirati nosilce nazadnjaških vrednot iz frustriranih nižjih slojev, obenem pa z vrha sistema vnašati še liberalnejše parametre družbenega manevrskega prostora.

To je točno tista zvijača, ki je Marx ni predvidel in s pomočjo katere je (ameriški) kapitalizem prijadral do konca drugega tisočletja. Odgovor na vprašanje, zakaj v ZDA ni prišlo do revolucije – kakor bi bilo do nje prišlo tudi v Zahodni Evropi, če ne bi bilo Amerike –, je namreč jasen in enostaven. Ameriškemu kapitalizmu je za ceno lastne lesene hišice in avtomobila uspelo (tudi na račun narave in za ceno ekološkega uničenja malodane celega kontinenta) proletariat spremeniti v malo buržoazijo. Tako je nastal televizijski arhetip Archie Bunker, protofašistoidni delavec, ki ima nekje v Brooklynu svojo hišico in ki bi bil brez nje Marxov revolucionarni proletarec. Bunkerjevi nasledniki bodo morda šli v šole, študirali pravo, se navzeli naprednejših vrednot (porabništva) osvobojenih višjih slojev. Toda s sabo bodo v te višje socialne sfere prinesli tudi vero v sistem, ki ga v resnici ne poznajo, poznajo pa ga tisti sinovi Rockefellerjev, ki so jih na Papui-Novu Gvineji pojedli ljudožerci.

Odgovor na vprašanje, kje se taka igra lahko konča, je lahko ekološko-ekonomski. Podkupnina, ki jo ti sloji prejemajo od kapitalistične politične in državne strukture, je izplačana v gotovini porabništva. Porabništvo pa je ekonomski fenomen, ki se lahko vzdržuje – z njim pa socialni mir kot posledica rekrutiranja v sloje višje ravni materialne porabe – samo z vsevidlj rastočo produkcijo. Ta je tako ali tako v interesu bančnikov v epicentru kapitalizma, torej tistih, ki vedo, da morajo na leto generirati deset odstotkov profita, če naj kapitalizem kot razširjena reprodukcija sploh preživi. (Kako generirati teh deset odstotkov na leto, to je osrednji problem kapitalizma.)

Če postavimo, da bi bil tak sistem možen v nedogled, potem bi do preobrata v vrednotah prišlo šele takrat, ko bi vsi nižji sloji vstopili v višji sloj, ko bi, skratka, družba de facto postala »brezrazredna«. (Amerika je sicer temu že kar blizu, če odmislimo vse tiste, ki te napete dirke ne zdržijo –, ki pa sami po sebi niso revolucionarni.) Družba, v kateri bi vsakdo dobival po svojih potrebah in dajal po svojih zmoglostih, danes ne zveni več kot absurd.

Če bi porabništvo zadovoljevalo samo realne potrebe ljudi in ne bi bilo obenem kompenzacija duhovne obubožanosti, torej neke vrste mamilo za mase, bi lahko celo govorili o tem, da je v taki razviti družbi tako stanje že malodane doseženo in ponekod celo preseženo.

Toda igra ima seveda svoje lastne zakonitosti in ker se (institucionalizirane) vrednote ne spreminjajo, ampak ostajajo iste, se tudi igra, čeprav je zdaj že v marsičem samo sama sebi v namen, nadaljuje. To nadaljevanje pa se mora končati tam, kjer bo prišlo ne samo do ekološkega, ampak do eshatološkega kolapsa.

Ta dvojni kolaps notranjega in zunanjega okolja je nekaj, čemur se s progresivno večjo hitrostjo nezadržno približujemo. Ker je kapitalizem utemeljen v rasto-

čem porabništvu, pa bo v trenutku, ko se ta igra iz takih ali drugačnih razlogov ne bo več mogla nadaljevati, prišlo do hude socialne krize.

Ali bo ta kriza produktivna ali ne, je odvisno od tistih sinov in hčera (renegatov) višjega razreda, ki smisel svojega bivanja iščejo zunaj svojega sloja. Od psihološkega procesa individuacije pri teh ljudeh je odvisno, ali bodo družbi kot celoti zmožni ponuditi povsem drugačno strukturo vrednot. Ta nova ideologija se sedaj brez dvoma že formira in, kot smo rekli, pri stranskih vratih prihaja celo v institucionalni pravni sistem – seveda z občasnimi hudimi regresijami à la Newton Gingrich, Berlusconi, Le Pen itd. Ameriški predsednik Bill Clinton je značilen primer situacije nekoga, ki je brez dvoma zastopnik zelo naprednih vrednot in ki je bil kot tak tudi izvoljen – in takoj zatem poražen od politične gerontokracije, se pravi točneje primitivizma prišlekov, ki še verjamejo v odrešilnost produkcije. (Sintagma, ki je zdaj moderna, je »kvaliteta življenja.«) Clintonov problem je simptomatičen toliko, kolikor je njegova žalostna usoda nasledek njegove lastne neozaveščenosti in spričo tega neodločenosti: sama psihološka osvobojenost ni dovolj, potrebni sta tudi doktrina in ideologija – teh pa Clintonovi generaciji v ZDA izrazito primanjkuje.

Proces psihološke individuacije, skozi katero Clintonova generacija ni šla, ne more biti nadomeščen z ohlapno »osvobojenostjo« (*»inner liberation«*). Na neki način je Clinton obrnjena slika Lenina, ki je bil po naravi prišlek, imel pa je doktrinarno opremo od Hegla do Marxa in je bil zaradi tega zmožen načrtovati in voditi strategijo revolucionarnih družbenih sprememb. Clintonu tega povsem manjka, zato pa mu manjka tudi tiste notranje trdnosti, zaradi katere bi bil sposoben iti s kapitalistično nomenklaturo v odprt konflikt –, v katerem bi ga ameriški ljudje verjetno celo podprli. (Treba se je samo spomniti filmov »Falling Down« in »Glengarry Glenn Ross«).

Ko je torej govor o individuaciji, je prav, če razumemo, da to danes ne more biti le obdelovanje lastnega vrtilčka, ampak da je treba razmišljati politično in se izobraževati, da bi bilo mogoče razumeti, kaj se v resnici sploh dogaja. Prišel bo namreč čas, ko bo treba te menice vse naenkrat vnovčiti in polagati račun ne le zase, ampak za družbo kot celoto. Tista družba, v kateri posamezniki na to ne bodo pripravljeni, bo žrtev anarhije, kajti revolt brez perspektive se sprevrže v navadno zmedo.